

OSMANLI İLİM, DÜŞÜNCE VE SANAT DÜNYASINDA BALKANLAR

Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı
07-09 Mayıs 2014

Toplantı Yeri:
Trakya Üniversitesi Balkan Kongre Merkezi, Edirne

İstanbul 2014

İSLÂMÎ ZÂVİYEDEN MEHMET AKİF'TE VATAN, MİLLET VE TARİH ŞUURU

Muhammet ALTAYTAŞ*

Giriş

İnsanın nereden gelip nereye gitmekte olduğu, başka bir ifadeyle mebd ve meâdı ile bu ikisi arasındaki yeri, diğer bir ifadeyle hayatının mânasına dair kanaati onun dinini ve inancını tayin eder. Öte yandan insanın metafizik/aşkın boyutta benimsediği inancın, dinin onun bizzat yaşadığı, varoluşunu kazandığı tarihî vasatta da karşılık geldiği bir yeri vardır. İşte mukim olunan bu yer vatani, bu vatan üzerinde kader ortaklığı yapan ve aynı istikamet üzere bir cemiyet teşkil eden topluluk milleti temsil eder. Hakikat üzere olmak, insanın aşkın varoluşu/imanı ile kendini konumlandığı tarihî yeri, başka bir ifadeyle iman ile vatan, din ile millet arasında kurulacak “tarih şuuru” dediğimiz sıhhatli irtibatla mümkündür. Bu mânada “vatan, millet ve tarih şuuru, imanımızdan bir cüzdür” denilebilir.¹ Tam da bu sebeple mümin, vatan ve millette mensubiyetle imanı gereği tarihte durması gereken yeri tespit etmediği takdirde, ilâhî kelâm ve kutlu elçinin sünnetiyle sıhhatli bir irtibat kurması, onu yerli yerince anlayıp yorumlaması dahi imkânsız hale gelecektir.

* Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, maltaytas22@hotmail.com

¹ Orta yaşlı olanlar bizzat hatırlayacaktır. Geleneğimizde çocuklara İslâm akaidine dair temel bilgiler öğretilirken evvelâ soru-cevap şeklinde, “hangi dinden, hangi millettten ve hangi ümmetten olduğu” bilgisi verilirdi. Bu sorular sırasıyla; “İslâm dininden, İbrâhim milletinden ve Muhammed ümmetinden” diye cevaplanırdı.

Tarih şuuru ile beşer, insan; kabile, kavim, boy gibi tabii/iptidai topluluklar millet olma olgunluğuna erişir. Bu mânada fert için “insan olmak”, topluluk için “millet olmak” vasfı bir olgunluk işareti olup kesbîdir. Millet vasfına haiz olanlar aynı zamanda yaşadıkları toprak parçasını vatan haline getirirler. Hayatı günübirlik yaşayan iptidai insan tarih şuurundan mahrum olduğu için onun ne tarihi ne içtimai şuuru ne de millî hâfızası vardır. Beşeriyetin çocukluk devresini hatırlatan bu topluluklar millet olgunluğuna erişemediklerinden, ancak şuurlu milletlerin nesnesi olarak varlık sahibi olabilirler.² Nurettin Topçu milliyeti, özü itibariyle tarih ve vatan şuuru olarak görür. Vatan toprakları üzerinde tarih içindeki hadiselerin yoğunlaştığı bir varlık olan millet, mâziden hale, halden istikbâle doğru akan bir nehir gibidir. Bir milletin fertlerinin olgunluğunun göstergesi biyolojik yaşları değil, tarihinin derinliklerinden temellük edebildiği şuurlarının seviyesidir.³ Bu mânada Sabahattin Eyyüboğlu, “bize lazım olan, tarih bilgisinden ziyade tarihî zihniyet ya da tarih şuurudur”⁴ der. Şuursuz tarih bilgisi, sahibine hayat vermediği gibi, rehberlik de edemez. Yaşadığımız topraklarda “biz”i teşkil eden binyıllık mâzinin bugün bizimle beraber yaşayan ve kudretimizi vücuda getiren tarafını ancak tarih şuuruyla kavrayabiliriz.⁵ Çoğu zaman zannedildiğinin aksine, tarihî miras, bir gurur ve övünme vesilesi olmaktan ziyade, millete mükellefiyetini hatırlatan, selâmet ve istikametinin yönünü tayin eden bir rehber niteliğindedir.⁶

İşte tarih şuurunun arzettiği bu ehemmiyet sebebiyle, yaşadığı ortamla, inancı arasında sıhhatli irtibat kuramamış birey ve toplumların mücerret inançları, dinleri ve ideolojileri ne derece hakiki, mantıklı, bilimsel olursa olsun, sahip-lerini dalâletten kurtaramaz. Başka bir ifadeyle “istikamet üzere” olmak, hak dine

² Bkz. Hilmi Ziya Ülken, *Millet ve Tarih Şuuru*, İstanbul 2013, s. 197

³ Nurettin Topçu, *Mehmet Akif*, İstanbul 1970, s. 55, s. 51.

⁴ Hilmi Ziya Ülken, *a.g.e.*, s. 133-134.

⁵ Hilmi Ziya Ülken, *a.g.e.*, s. 133-134.

⁶ Meselâ Akif’in İstiklâl Marşı’nda “sen şehit oğlusun...” diye başlayan ve devam eden mısraları buna misal teşkil eder. Yani şehit oğlu olduğunu hatırladığın vakit mükellefiyetin artacaktır. Bu mükellefiyeti yüklenmedikçe şehit oğlu olmakla övünmek, şeref vesilesi değil aksine bir züldür.

ve millete mensubiyet yanında, din ile millet, iman ile vatan arasında kurulacak sıhhatli irtibatla, yani tarih şuuruyla imkân sahasına girecektir.

1. Şuur Bunalımı ya da Kavram Kargaşası ve Mehmet Akif

Geçen yüzyılın başında Osmanlı'nın etkinliğini yitirip, dağılması ve Batı medeniyetinin etkin bir güç olarak tarihin merkezine yerleşmesi sürecinde sadece vatan toprakları parçalanmamış, milletin yüzyıllardır biriktirdiği tarihî hafızası ve şuuru da altüst olmuştur. "Tarih şuuru denen idrakin bir nesilde boğulması bile, onun imhasına kâfi gelebilmektedir."⁷ Son iki yüzyıldır Türkiye'de yaşayanların tarihsizliği, şuur buhranı sadece kendisinin değil, bütün müslümanların hatta bütün insanlığın tarihsizliğine ve dolayısıyla talihsizliğine vesile teşkil etme istidadı taşıyor.

Buhrana düşen tarih şuurumuzu yeniden keşfetmek, millî birlik ve beraberliğimizi tesis etmek ve istikametimizi tayin etmek bakımından Mehmet Akif'in (Ersoy) düşünce, sanat ve eylem dünyası, bizim için çok değerlidir. *Hakkın Sesleri*, *Fatih Kürsüsü'nde*, *Hâtıralar*, *Âsım* ve kısmen de *Gölgeler* adlı *Safahat* kitapları, Balkan Savaşları'nın canlı, fakat hazin tablolarla anlatıldığı bölümlerdir. Balkan Harbi, I. Cihan Harbi, Çanakkale Zaferi, ardından Millî Mücadele bütün dramatik safhalarıyla yaşanan büyük acılar en derin ifadesini hiç şüphesiz Mehmet Akif'in *Safahat*'inde bulmuştur.

Düşünce ve edebiyat hayatının en canlı örneklerini bu süreçte veren Mehmet Akif, yalnızca edebî eser kaleme almamış âdeta kalemyle cihada en ön saflarda katılmış, potansiyel olarak mevcut olduğundan şüphe etmediği millî ruhu harekete geçirmek için gayret etmiştir. Balkan muharebesiyle, İslâm'ın Avrupa'daki son toprakları gasbedilirken Süleyman Nazif'in deyişiyle hiçbir şairimiz Mehmet Akif kadar bu vatan topraklarına samimiyetle bağlanmamış ve onların elden çıkışına onun kadar içtenlikle gözyaşı dökmemiştir.⁸ Bu mânada o

⁷ Nurettin Topçu, *a.g.e.*, s. 52.

⁸ Süleyman Nazif, *Mehmet Akif*, İstanbul 1971, s. 11.

Millî Mücadele'nin mânevî cephesini idare eden adsız bir kahraman,⁹ orduya konuşan bir komutan gibiydi.¹⁰ O kadar ki Süleyman Nazif, Mehmet Akif'in hissiyatını ifade ederken şu değerlendirmeleri yapar:

"Onun yazdıklarını biz yalnız okurken bu kadar titredik ve sarardık. Yâ Rabbi! Şair senin ilham göklerinden bu mısraları yeryüzüne indirirken, ruhu heyecandan kim bilir ne kadar sarsılmış, dimağı, kalbi, asabı ne kadar yıpranmış ve ne kadar harap olmuş! İlâhî şair, evet Allah'ın yalnız şehitleri değil, şairleri de vardır. Mehmet Akif gibi beyan mızrabı, İslâm'ın elemelerini kendi kalbine yerleştirerek, İslâm'ın kalbini göğsünün içine sığdıran bir şairi görünce, şehitler: "Biz bu kadar eziyet çekmedik ve ıstırapın bu derecesine biz tahammül edemeyiz" derler.¹¹

Bugün yaşadığımız bazı meselelerin içinden çıkılmaz bir şekle bürünmesinin en önemli sebebi şuurumuz, lisanımız ve kavramlarımız hususunda yaşadığımız karışıklığın konuşmamıza, anlamamıza/anlaşmamıza ve sıhhatli düşünmemize mani teşkil etmesidir. Yahya Kemal'in, kafamızın dilimiz ve imlâmız kadar bozuk olduğunu ve bunlarının düzelmelerinin birbirine bağlı olduğunu söylerken kastettiği de buydu.¹²

Hilmi Ziya Ülken'in tespitine göre kavram kargaşasının iki temel sebebi olabilir: Biri o kavramların bizzat yaşanmakta olan hayattan doğmamış olmasından yani ithal edilmesinden, diğeri ise doğdukları medeniyetteki içtimaî ortamın derinliğiyle bilinmemesinden kaynaklanır.¹³ Halbuki biz ne bizdeki *millet* vakasını ne de Batı'daki *nation* kavramının doğduğu ortamı ne de bu ikisi arasındaki alâkayı derinlemesine anlama hususunda gerekli mesaiyi harcadık. Bugün hâlâ *cins/ırk, kavim, millet, ümmet* gibi kavramlar ve bunların bizde karşılık geldiği gerçeklik hususunda milletçe anlaşıp uzlaşabildiğimiz bir mefhum berraklığına

⁹ Esat Adil Müstecablıoğlu, *Mehmet Akif: Ferdi ve İctimai Karakteri, Vatanperverliği, Milliyetçiliği, Şairliği*, y.y. 1937, s. 32.

¹⁰ Akif'in İstiklâl Harbi devam ederken yazdığı İstiklâl Marşı'nı "Kahraman Ordumuza" ithaf etmesi bunun somut göstergelerindendir.

¹¹ Süleyman Nazif, *Mehmet Akif*, s. 88-89.

¹² Bkz. Geoffrey Lewis, *Trajik Başarı, Türk Dil Reformu*, İstanbul 2007, s. XV.

¹³ Hilmi Ziya Ülken, *a.g.e.*, s. 3-4.

sahip değiliz. Bu kavram kargaşası o dereceye varmıştır ki milletimizin adı olan “Türk” mefhumunun millete mi, kavime mi yoksa cinse/ırka mı tekabül ettiği hususunda dahi vâzih bir anlayışa sahip olmadığımızdan, milletimizin ve milliyetimizin adını ifade etmekte bile tereddütler yaşıyoruz.

Bu kavram kargaşası arasında yolumuzu bulabilmek için, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeni gelişmeler istikametinde anlam daireleri sürekli değişen, farklılaşan *millet-kavim-cins* ve nihayet *ümme*t kavramlarına dikkatle bakmak gerekecektir. *Millet*, din/mezhep ekseninde; *kavim* kan bağı, akrabalık, kabile ekseninde; *cins* ise *ırk* ekseninde tanımlanıyordu. Avrupa’da gelişen milliyetçilik hareketleri, din ve mezhebin esas olduğu milletten, kan bağı, akrabalık, dil, ırk ve kültür gibi unsurlar ekseninde tanımlanan kavmiyete/ulusa bir geçişti.

Esasında Avrupa’da gelişen milliyetçilik (nationalism) hareketleri için dilimizdeki isabetli kavram kavmiyetçilikti.¹⁴ Millet kelimesinin modern mânasıyla *nation* karşılığı olarak kullanılması oldukça yenidir. Eskiden millet, İslâm dinine girenlerin teşkil ettiği büyük cemaati ifade ederdi.¹⁵ Fakat İslâm dünyasında müslümanların ittihadını parçalama misyonu biçilen kavmiyetçilik hareketlerini dinî çerçevede de meşrulaştırmak üzere “nation” karşılığı olarak “kavim” kelimesi yerine daha ziyade İslâmî anlamlara ve çağrışımlara sahip “millî, millet, milliyetçilik”, kelimelerinin kullanılmasında siyaseten ısrar edilmiştir.¹⁶ Buna dair iki misal aktaralım:

1914 yılında Babanzâde Ahmed Naim, milliyetçilik (kavmiyetçilik) hareketlerini siyaseten ve dinen ret ve tenkit için, yazdığı makalesinin/risâlesinin adını –kavramlardaki kaymalar hesaba katıldığında haklı olarak- *İslâm’da Dâvâ-yı Kavmiyet* olarak koyarken *Türk Yurdu*’nda ona cevap yazan Ağaoğlu Ahmed, İslâm’da milliyetin reddedilen bir şey olmadığını ispat sadedinde yazısına *İslâm’da Dâvâ-yı Milliyet* başlığını koyacaktır.¹⁷

¹⁴ Bkz. Azmi Özcan, “Milliyetçilik” *DİA*, c. 30, s. 84-87.

¹⁵ Hilmi Ziya Ülken, *a.g.e.*, s. 169.

¹⁶ İsmail Kara, *Din ile Modernleşme Arasında*, İstanbul, 2003, s. 15-16.

¹⁷ İsmail Kara, *a.g.e.*, s. 16.

Bir diğer örnek, Hamdullah Suphi, meclis kürsüsünde konuşurken Mehmet Akif hakkında, “kendileri milliyetperverliğin daima aleyhinde enfes şiirler yazmışlardır” der. Bunu duyan Mehmet Akif hemen ayağa kalkarak, “ben kavmiyet aleyhinde bir adamım, milliyet aleyhinde değil” diye cevap verir. Subhi Bey, “evet efendim kavmiyet aleyhinde” diye hatasını kabul etmek durumunda kalır.¹⁸

Söz konusu bu sürecin akabinde millet kelimesi, muhtevası itibariyle sekülerleştirilerek, “nation” karşılığında “kavime/ulusa” doğru ivme kazanırken (eski) millet kelimesinin yerine, dinî vurguların giderek daha ziyade *ümme*t üzerinden yapıldığı müşahade edilecektir. Aslında kavramlar üzerindeki bu operasyonla *kavim*, *millet* ve *ümme*t kelimeleri bir nevi tahrife uğratılarak bir taşla birden çok kuş vurulmuş oluyordu.¹⁹ Bir yandan selâmet yolunu işaret eden *millet* kavramı *kavim* kavramına doğru yaklaştırılarak müslümanın gözünden düşürülürken, bunun yerine tarihî ve müşahhas gerçekliğe istinat eden millet kavramının önüne geçirilmiş mücerret bir *ümme*t fikri ön plana çıkarılarak her ikisi de tarihsizleştiriliyordu. İşte bu sebeple biz bugün bu kavramların hakiki ve kendi dil ve tarihimizdeki vakaya mutabık karşılıklarını keşfetmeden meselelerimizi çözmek bir yana konuşmaya ve düşünmeye dahi muvaffak olmamız imkânsız görünmektedir.

2. Mehmet Akif'te Millet ve Vatan Şuuru

Kur'ân-ı Kerim'de millet kelimesi sekiz defa *millet-i ibrâhim*²⁰ birer defa, *el-milletü'l-âhira*,²¹ *mille*te *kavmin*,²² *milletiküm*,²³ ikişer defa da *milletünâ*²⁴ ve

¹⁸ M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar*, s. 183.

¹⁹ Bkz. Azmi Özcan, *a.g.y.*, s. 85

²⁰ Yusuf 12/38; En'am 6/161; Nahl 16/123; Bakara 2/130, 135; Âl-i İmran 3/95; Nisa 4/125; Hac 22/78.

²¹ Sâd 38/7

²² Yûsuf 12/37

²³ A'râf 7/89

²⁴ A'râf 7/88; İbrâhim 14/13.

*milletühüm*²⁵ şeklinde tamlama olarak, toplam on beş yerde geçmektedir. Bu kullanımlardan İbrâhim (as.)a atfedilenlerde, hak din İslâm yolu, diğerlerinde yahudi ve Hıristiyanlık, Mekke müşrikleri ya da diğer bâtil beşerî oluşumlar kasdedilmiştir.²⁶

Din ile millet kelimeleri genel mânada birbirinin benzeridir. Her ikisi de, Allah'ın ahdine sadakat, rızasına kavuşmak ve selâmete ermek için peygamberleri diliyle kullarına teşrî' buyurduğu, şîr'a/kaynak ya da kaynağa götüren şeriat/yoldur.²⁷ Ancak Kur'ân-ı Kerim'deki kullanımlarından hareketle aralarındaki farklara yoğunlaştığımız zaman, her ikisinin tabiatını daha iyi anlayabiliyoruz:

Millet kelimesi "millet-i İbrâhim" örneğinde olduğu gibi, yalnızca nebîye izâfe edilir. Ne Allah'a ne de Hz. Peygamber'in ümmetinden birine izâfe edilerek neredeyse hiç kullanılmamıştır. Tek tek şeriatları değil şeriatların genelini ifade etmek için kullanılır. "Dînullah" ya da "dini" denildiği gibi "milletullah" ya da "milleti" denmez.²⁸ Öte yandan hak din mânasında "ed-dîn", mutlaklığı ifade eden millet kavramından daha genel ve hakikati ifade bakımından daha kesindir.²⁹ Zira Kur'ân-ı Kerim'de "hak", "kayyum" vb. mutlak hakikati ifade eden kavramlar "ed-Din"den başka bir kavrama izafe edilmemektedir. Cürcânî'nin ifadesiyle, "din Allah'a, millet peygambere, mezhep ise müçtehide nispet edilmiştir."³⁰ Şu halde Allah katındaki dinin tarihteki karşılığı olan millet, din gibi çağlar üstü, kesin, mutlak ve değişmez olmayıp, nebîye, değişen zamana, coğrafyaya göre "ed-dîn" esas olmak kaydıyla farklı tarihsel biçimlerde karşımıza çıkabilmektedir.³¹

Buna göre din ile millet arasında şöyle bir ilişki vardır: Din şeriatın daha ziyade hakka, hakikate yani aşkın olan mücerret tarafına; millet ise topluma, tarihe yani müşahhas tarafına müteveccihdir. Cürcânî'nin değerlendirmesi bu

²⁵ Kehf 18/20; Bakara 2/120.

²⁶ Bkz. İsmail Çalışkan, *Kur'ân'da Din Kavramı*, Ankara 2002, s. 87.

²⁷ Bkz. Ragıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "m-l-l" md.

²⁸ Bkz. Ragıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, "m-l-l" md.

²⁹ Bakara 2/124 ve 135'te Hz. İbrâhim (as.) çocuklarına milleti değil dini tavsiye etmiştir.

³⁰ Cürcani, *et-Ta'rifât*, Beyrut 1983, s. 105-106.

³¹ Bkz. İsmail Çalışkan, *a.g.e.*, s. 87.

yaklaşımı destekler niteliktedir. Zira ona göre din ile millet, zat bakımından birleşik, itibar bakımından ayrıdır. Çünkü şariat, kendisine itaat edilmesi bakımından “din”, insanları bir araya toplaması bakımından da “millet” diye adlandırılır.³² Yani din daha ziyade itaati millet ise insanların tâbiyyetini ifade eder. Ya da bir başka ifadeyle millet Allah katındaki dinin tarihteki izdüşümü olarak görülebilir. Kur’ân-ı Kerim’de “İslâm” olarak adlandırılan Hak din de, istikamet üzere olmanın tarihî güzergâhını tarif eden İbrâhim milleti de, Hz. Âdem’den itibaren bütün çağlarda, peygamberler ve ümmetlerde zincirin birer halkası gibi tek bir geleneğe, İslâm’a bağlanır.

Bu aşamada çoğu zaman yakınlıkları sebebiyle milletle birlikte zikredilen, hatta birbiriyle karıştırılan kavmiyet kavramına temas etmek yerinde olacaktır. İslâmiyet çoğunlukla, menfî bir yaklaşımla yine bir câhiliye dönemi kavramı olan “asabiyet”i, kavmiyetçiliği tasvip etmemiştir. Araplar’da ırk kelimesi “soy üstünlüğü ve asalet” anlamında kullanılırken,³³ İslâm insanların renkleri, dilleri arasındaki farklılığı sosyal statü ya da bir farklılaşma sebebi değil, Allah’ın rahmetinin eseri olan bir nimet ve O’nun ilim ve kudretini ortaya koyan bir âlâmet olarak görmüştür.³⁴ Araplar arasında son derece önem verilen nesep ilişkileri ve soy üstünlüğüne dayalı anlayışı tamamen dışlayarak, bunun yerine meseleyi “sıla-ı rahim” ve ahlâkî değerler bağlamında, hak ve sorumluluklar çerçevesinde yeniden düzenlemiştir.

İslâm’da nihai noktada değer ölçüsü, insanın tamamen kendi iradesi dışında kendisine verilmiş olan soyu ile değil kendi iradesiyle kesbettiği İslâm’a sadakat ve takva ileidir. İslâm, Câhiliye dönemi Arap sosyal yapılanmasına tamamen hâkim olan kavim, kabile, aile gibi tabii ve ırsî özelliklere dayalı sosyal kimliklerin yerine akîdeye/inanca dayalı bir kimliği hâkim kılmıştır. Sosyal yapı ve kimlikteki bu değişimin önemli bir göstergesi de sahâbîler arasında muhare-

³² Cürçânî, *a.g.e.*, s. 105, 106.

³³ Günümüzde sosyal gurupların kalıtımla geçen bazı özellikleri sebebiyle farklılaştığını bu farklılığın onlar arasında statü ve değer farklarına da yol açtığını ileri süren akımlara ırkçılık denir.

³⁴ Bkz. İbrâhim 14/14; Rûm 30/22; Hucurât 49/13.

belerde aynı kabileden hatta aynı aileden müşrik akrabalarına karşı savaşanların bulunmasıdır.³⁵

H. Peygamber "kavmiyet" davasını küfür sebebi olarak saymış, bu sebeple "Kim ırkçılığa (asabiyet) çağırarak yahut ırkçılıktan dolayı başkasına kızarak gayesi belirsiz bir topluluğun bayrağı altına girerse onun ölümü Câhiliye'deki ölüm gibidir"³⁶ buyurmuştur. Mehmet Akif gerek manzum eserlerinde gerek tefsir yazılarında gerekse konuşmalarında kavmiyetçiliğin dinen reddedildiğini siyaseten de müslümanların önündeki en büyük tehlike olduğunu bütün açıklığıyla ifade etmiştir. Öyle ki ona göre insan, peygamber sülâlesinden de olsa asalet iddiasıyla ortaya çıkmamalıdır.³⁷

İrk kelimesi ilmi ve edebî eserlerde ihtiva ettiği anlam farklılıklarının da etkisiyle dönemine göre birbirinden farklı anlamlarda kullanıldığından nerede hangi mânada kullanıldığı hesaba katılmazsa yanlışlığa düşmek kaçınılmaz olur. Meselâ Hilmi Ziya Ülken, Mehmet Akif'in yaşadığı dönemde ırkla kastedilen üç

³⁵ Bkz. Recep Şentürk; Kadir Canatan, "İrkçılık" *DİA*, c. 19, s. 126.

³⁶ Müslim, "İmare", 57; Nesâî, "Tahrîm", 28; İbn Mâce, "Fiten", 7.

³⁷ M. Ertuğrul, Düzdağ, *Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar*, s. 188, 189. Hucurât sûresinin 13. âyet-i kerîmesinde mealen şöyle buyrulur: "Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır." Mehmet Akif'e göre bu âyet-i kerîme açıkça gösteriyor ki insanların asıllara, kabilelere ayrılması, neseplerinin birbirine karışmaması, her şahsın hüviyetinin bilinmesi içindir; yoksa babalarla, dedelerle övünmek için değildir. "Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır", ilâhî tebliği ve soyun sopun hiçbir kıymetinin olmadığını bildiren hadisler meydanda iken hâlâ meşhur bir adamın torunlarından olmayı üstünlük vesilesi bilenler var. Kınalızâde Ali Efendi diyor ki: "İnsan, hatta Peygamber sülâlesinden olsa, asalet davasıyla övünme meydanına atılmamalıdır. Zira bu davasını ispat edebildiği takdirde bir şey kazanamayacak; çünkü bütün şan ve şeref muhterem atalarına ait olup kendine yabancı mevkiinde kalacak. Asaletini ispat edemediği durumdaysa fazla olarak bir de yalancılık rezilliğini yüklenecek." (M. Akif Ersoy, *Düzyazılar, Makaleler, Tefsirler, Vaazlar*, haz. A. Vahap Akbaş İstanbul 2010, s. 358)

mânadan bahseder. Bunlardan birine göre ırk, neseplerin karışması ve nesillerin tarihteki kaynaşmaları neticesinde hâsıl olan tarihî ve içtimaî bir tip mânasına gelir. Meselâ Play mektebinin ırk deyince kastettiği budur. Bu anlayışa göre zoolojik mânada saf ırk mevzubahis değildir.³⁸ Mehmet Akif İstiklâl Marşı'nda iki, *Safahat*'ta da iki-üç yerde ırkı, "sözü sağlam, özü sağlam adam ol, ırkına çek" mısraında olduğu gibi genetik olarak tevarüs edilmiş olan soya değil, müslüman milletin kesbedilmiş yüksek erdemlerini kastetmek üzere "tarihî ve içtimaî kahraman bir tip, bir karakter, seciye ve ahlâk" mânasında kullanmıştır. Bu dönemde Osmanlı Türkçesi'nde ve Mehmet Akif'in metinlerinde bugün kullandığımız mânada *ırkı* kastetmek üzere daha ziyade *unsur*, *ırkçılık* karşılığında ise *unsuriyye*, zaman zaman bu kavramların yerine *cins-cinsiyye*, *kavim kavmiyye* kelimeleri kullanılmaktaydı.³⁹ Bunun farkında olmayanlar İstiklâl Marşı'nın ırkçı bir metin olduğunu iddia edecek kadar zihin bulanıklığına düşmüşler ve Mehmet Akif'i en ziyade karşı olduğu, küfürle müteradif gördüğü ırkçılıkla/kavmiyetçilikle itham etmişlerdir.

Mehmet Akif, müslümanların varlık şartı olarak gördüğü birlik ve beraberliğin en büyük düşmanının, kaynağını şeytana dayandığı kavmiyetçilik olduğu görüşündedir. Vatan toprakları üzerindeki müslüman unsurların ittihadı ile tevhit akîdesini birbirinin mülâzımı olarak addettiğinden, İslâm milliyetine karşı kavmiyetini öne sürmek, ırkını milliyetinin önüne geçirmek Mehmet Akif nezdinde itikadî bir mesele olup, küfür ile eşdeğer bir cürümdür:

Sarılsımsıkı dursaydın a milliyetine.

"Arnavutluk" ne demek? Var mı şerîatta yeri?

Küfr olur, başka değil, kavmini sürmek ileri.

³⁸ Hilmi Ziya Ülken, *a.g.e.*, s. 5. Irkın diğer iki mânası da şunlardır: 1. Gobineau'dan beri kullanılan ve ırkçılar deyince ekseri anlaşılan telakkidir ki buna göre ırk, saf kan başka cinslerle karışmamış kök nesil anlamına gelmektedir. 2. Irka daha geniş filolojik ve etnolojik mâna verenlerin görüşüdür ki bunlara göre aynı dil ailesi kastedilmektedir. "İndo-European" ırk gibi. (Hilmi Ziya Ülken, *a.g.e.*, s. 5)

³⁹ Recep Şentürk-Kadir Canatan, *a.g.e.*, s. 124.

- Arap'ın Türk'e, Laz'ın Çerkes'e, yahud Kürt'e;
Acemin Çinli'ye rûchânı mı varmış? Nerde!

...

Müslümanlık'ta "anâsır" mı olurmuş? Ne gezer!
Fıkr-i kavmiyeti tel'in ediyor Peygamber"⁴⁰ diye seslenir.

Zira Mehmet Akif'e göre birbirinden farklı bu kadar kavmi tek millet altında toplanan İslâmiyet'tir. Buna karşı milleti de İslâm'ı da temelinden yıkacak zelzele kavmiyetçiliktir.⁴¹ O kavmiyetçiliğin İslâm milletini parçalayıp ortadan kaldırmak üzere, İngilizler tarafından müslümanların beynine ekilen lânetli bir tohum olduğu kanaatindedir:

Biz İngilizler olup hâli önceden müdrik;
O beyne pençeyi taktık, o göğse yerleştik.
O halde bir kolu kalmış ki bizce çullanacak,
Yolundadır işimiz bağladık mı kısıkıvrak!
Hem öyle zorla değil, çünkü "fıkr-i kavmiyet"
Eder bu gayeyi teshilê pek büyük hizmet.
O tohm-i lâneti baştan saçıp da orta yere,⁴²
Girmeden tefrika bir millete, düşman giremez;
Toplu vurdukça yürekler onu top sindiremez.⁴³

⁴⁰ Mehmet Akif Ersoy, "Hakkın Sesleri" *Safahat*, haz. M. Ertuğurul Düzdağ, İstanbul 1999 s. 208.

⁴¹ Mehmet Akif Ersoy, "Süleymaniye Kürsüsünde", *Safahat*, s. 182.

⁴² Mehmet Akif Ersoy, "Berlin Hatıraları", *Safahat*, s. 348

⁴³ Mehmet Akif Ersoy, "Süleymaniye Kürsüsünde", *Safahat*, s. 182.

Bu sebeple Mehmet Akif kavmiyetçiliğin nasıl bir belâ olduğunu milletin anlaması için çırpınır ve onları uyandırmak için elinden geleni yapar:

Artık ey millet-i merhûme, sabah oldu uyan!

Sana az geldi ezanlar, diye ötsün mü bu çan?

Ne Araplık, ne de Türklük kalacak, aç gözünü!

Osmanlı'nın müslüman unsurları arasında kavmiyetçilik davasıyla ayrılık iddiası ileri süren ilk unsurlardan birinin Arnavutlar olması, kendisi de baba tarafıyla Arnavut olan Mehmet Akif'i derinden sarsmıştır.

Bir kavmiyetçilik olarak Türkçülük fikri henüz billûrlaşmadan başlayan Arnavut kavmiyetçiliği cereyanı, bu muazzam İslâm milletinin temellerini sarsmaya başlamıştı. Tehlikeyi en evvel görenlerden ve ikaz feryadını koparan *Hakkın Sesleri* şairi oldu. Babasının kabri başında hıçkırarak haykırıyor:

Üç beyinsiz kafanın derdine, üç milyon halk,

Bak nasıl doğranıyor? Kalk, baba, kabrinden kalk!

Diriler koşmadı imdadına, sen bari yetiş...

Arnavutluk yanıyor... Hem bu sefer pek müthiş!⁴⁴

Dedemin sürdüğü, can ektiği toprak gitti...

Öyle bir gitti ki hem: Bir daha gelmez ebedi!⁴⁵

Arnavutlar "Başkım" adını taşıyan ırkçı Arnavut kulüplerinin tahrikleri ile devlete isyan etmişlerdi. Balkan Harbi'nde Sırplar'ın hücumuna ve katliamına mâruz kaldılar. Mehmet Akif bu katliamı, "İslâm birliği ve kardeşliği"nden ayrılan Başkımıcılar'a yönelik adeta ilâhî bir ceza saydı.⁴⁶

⁴⁴ Mehmet Akif Ersoy, "Hakkın Sesleri" *Safahat*, s. 205.

⁴⁵ Mehmet Akif Ersoy, "Hakkın Sesleri" *Safahat*, s. 206.

⁴⁶ M. Ertuğrul, Düzdağ, *Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar*, s. 185.

Hani Başkımcılar'ın kurduğu yüksek hülya?

Seni yıllarca avutmuş da o mel'un rü'yâ,

...

İşte, ey unsur-i isyan, bu elim izmihlal,

Seni tahrik eden üç beş alğın ma'rifeti!

Ya neden beklemiyordun bu rezil âkıbeti?⁴⁷

Halifeye Kur'an'la bağlı olan Arnavutlar'ı, milliyetçilik fikrini ortaya atarak Osmanlı'ya karşı ayaklandıran siyasetçilere hitaben Fatih Kürsüsü'nden:

Neden halifeye Kur'an'la bağlı Arnavut'u

Ayırdınız da harâp ettiniz bütün yurdu?

Nasılmış, anlayınız iddiâ-yı kavmiyyet?

Ne yolda mahvoluyormuş bakın ki bir millet!⁴⁸

Her şeye rağmen dertli şair yine ümidini kaybetmiş değil! Şiirleriyle, yazılarıyla milleti teselli ediyor, vaazlarla gayrete getiriyor. Ecdat mirasını bir hülyaya feda etmek isteyen rehberlerden bir milleti korumaya çalışıyor. İyi niyetinden şüphe edilmemesi için de -hayatı boyunca belki ilk ve muhakkak son defa olarak- aslında hangi kavimden olduğunu açıklıyor:⁴⁹

Bunu benden duyunuz, ben ki, evet, Arnavudum...

Başka bir şey diyemem... İşte perişan yurdum!⁵⁰ •

⁴⁷ Mehmet Akif Ersoy, "Hakkın Sesleri", *Safahat*, s. 207, 208.

⁴⁸ Mehmet Akif Ersoy, "Fatih Kürsüsünde", *Safahat*, s. 297.

⁴⁹ Süleyman Nazif, *Mehmet Akif Ersoy*, s. 64.

⁵⁰ Mehmet Akif Ersoy, "Hakkın Sesleri", *Safahat*, s. 209.

İbrâhim milleti gibi Hz. İbrâhim tarafından inşa edilen Kâbe'nin bulunduğu ve Hz. Muhammed aleyhisselamın risâletle vazifelendirildiği şehir (Mekke) müslümanların vatanlarının anası (ümmül'l-kura), kalbi ve kiblegâhı olmuştur. Dolayısıyla müslümanın tâbi olduğu millet gibi namazında kibleye yöneldiğinde ayak bastığı, üzerinde "şehadetleri dinin temeli olan ezanların inlediği" ve müslümanın müstakillen sözünün geçtiği, şehit kanlarıyla sulanmış olan vatan da millet gibi dine ve imana râcidir. "Vatan sevgisi imandandır"⁵¹ hadîs-i şerifi bu hakikatin veciz ifadesidir. Mehmet Akif'in,

Canı, cananı, bütün varımı alsın da Hüda,

Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda

mısralarında vatana candan, canandan hatta bütün varından ziyade ehemmiyet atfetmesi, onun vatan ile imanı birbirinden ayrı görmediğinin işaretidir.

Süleyman Nazif'in Mehmet Akif'ten ilhamla tarif ettiği vatan tasavvuru, din ve imanla irtibatı zemininde vatanın mânasını tasvir etmesi bakımından zikre değerdir:

Ben o toprağa vatan derim ki, üstünde dinim ve devletim hüküm ve hükümet icra etsin. Böyle bir toprak üstünde küçük bir kulübe ile cılız bir oğul bana kâfidir. Dinimden, devlet ve milletimden ayrı düşürülmüş ve mahrum edilmiş bir yetim diyar üstünde muhteşem saraylarım, güçlü kuvvetli çocuklarım yükseleceğine, hânem bir avuç toprak, sülâlem de mezarlar olsun!..⁵²

Safahat'ın hepsinde hâkim olan vatan duygusu, Nâmık Kemal'den sonra Mehmet Akif'in şiirinde sanat heyecanları halinde yaşamış ve dikkate değer bir realizme bürünmüştür.⁵³

⁵¹ "Vatan sevgisi imandandır" hadîsi bir görüşe göre mevzu, fakat mânası sahih diğer bir görüşe göre ise kavli de mânası da sahihtir. Burada vatandan ne kastedildiği ihtilâfıdır. Bkz. Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ ve müzilü'l-ilbas ammâ iştehere mine'l-ehâdis alâ elsineti'n-nâs*, Beyrut 1932, c. I, s. 340, 341.

⁵² Süleyman Nazif, *Batarya ile Ateş*, İstanbul 1335, s. 136.

⁵³ Nurettin Topçu, *a.g.e.*, s. 53.

Enbiya yurdu bu toprak, şühedâ burcu bu yer;

Bir yıkık türbesinin üstüne mevlâ titrer!

Dışı baştan başa bir nesl-i kerîmin yâdı;

İçi boydan boya milyonla şehid ecsâdı.

Öyle meşbû-u şehâdet ki bu öksüz toprak:

Fışkıran otları bir sıkısa adam kan çıkaracak!⁵⁴

Mehmet Akif'e göre vatan toprakları üzerindeki müslüman unsurları/kavimleri müşterek vatana ve birbirine bağlayacak ve milleti felâha erdirecek râbîta İslâm'dı.

Bakın, arâsı-ı İslâm'ı hangi râbitanın

Devamı bağlayabilmiş bu müşterek vatana?

Kapılmayın onu ihmal edip salâh umana.

O râbitayla bu millet bulur bulursa felah;

O, bir çözüldü mü, her şey biter maazallah.⁵⁵

Memet Akif'in tasavvurunda vatansız din ve milletin devamı düşünülemez:

Yok mu sizlerde vatan namına hiçbir duygu

...

Yoksa onsuz ne şu dünya kalır İslâm'a ne din

Kuşatır millet-i mahkûmeyi hüsrân-ı mübîn⁵⁶

⁵⁴ Mehmet Akif Ersoy, "Süleymaniye Kürsüsünde", *Safahat*, s. 184

⁵⁵ Mehmet Akif Ersoy, "Fatih Kürsüsünde", *Safahat*, s. 282.

⁵⁶ Mehmet Akif Ersoy, "Süleymaniye Kürsüsünde", *Safahat*, s. 182.

3. Mehmet Akif'te Türk Milleti, Türkiye ve Milliyetçilik

Mehmet Akif'e göre Türk milleti ve Türkiye dünyadaki sayısız kavimlerden, milletlerden ve vatanlardan biri değil, yeryüzünde İslâm'ın son milleti, son vatani ve dolayısıyla son umududur.⁵⁷ Bu milletin zevali halinde, 350 milyonluk İslâm âlemi elemlere gark olacak, Tunus, Fas, Cezayir, Hindistan, Afganistan, Sibirya, Buhara, Çin, İran, Hindistan dünyanın bütün köşesinde, müslüman evlâdı yetim kalacak, Hristiyanlaşacaktır. Bunun için ölmek dahi bizim için kurtuluş değildir. Mehmet Akif'in diliyle

Ölüm kolay... Diyebilsek sonunda: "Kurtulduk!"

Bu intihar öteden, üç yüz elli milyonluk,

Zavallı âlem-i İslâm için elîm olacak!

Biz olmasak bu kadar hânümân⁵⁸ yetim olacak!

Hilâfet olmasa: Dünyâ tanassur eyleyecek...

O halde, şimdi bizim hakkımız değil ölmek.⁵⁹

Bir başka yerde Mehmet Akif bu vatanın evlâtlarına

Halîfe ordusunun en muazzam evlâdı,

Ki pâkalınları İslâm için son istihkâm.

Hüdânzâsı için ey mücâhidin-i kiram!

Sebatı kesmeyiniz, çünkü, sâde sizde ümîd;

Dönerseniz ebediyyen söner gider Tevhîd,⁶⁰

⁵⁷ Yahya Kemal'in 'Büyük Taarruz' için yazdığı şu dörtlük de benzer bir yaklaşımın ifadesidir: "Şu kopan fırtına Türk ordusudur yâ rabbi! / Senin uğrunda ölen ordu budur yâ rabbi! / Tâ ki yükselsin ezanlarla müeyyed nâmın, / Gâlib et, çünkü bu son ordusudur İslâm'ın!"

⁵⁸ Ev bark ocak.

⁵⁹ Mehmet Akif Ersoy, "Fatih Kürsüsünde", *Safahat*, s. 284.

⁶⁰ Mehmet Akif Ersoy, "Berlin Hatıraları", *Safahat*, s. 349.

- diye seslenir ve şöyle devam eder:
Siz ki son lem'a-i⁶¹ ümmîdisiniz İslâm'ın,
Dayanın gayzına artık medenî akvamın!⁶²

Öyle ki Mehmet Akif'e göre, "şer'-i ma'sûmun son yurdu"⁶³ olan şu vatan topraklarının işgali ve çiğnenmesi İslâm'ın çiğnenmesi mânasına gelir:

Bir bu toprak kalıyor dinimizin son yurdu!
Bu da çiğnendi mi, çiğnendi demek şer'-i mübîn,⁶⁴

Bundan dolayı Çanakkale şairinin
Ne büyüsun ki kanın kurtarıyor tevhidi...
Bedr'in arslanları ancak, bu kadar şanlı idi⁶⁵

diye seslenirken, Çanakkale şehit ve gazilerini Bedir Gazâsındaki sahâbeye benzetmesi, sadece edebî sanat değil, onun samimi kanaati idi. Zira Allah resulü Bedir öncesi duasında, "müslümanlardan olan bir avuç Bedir ehlinin helâki halinde yeryüzünde artık Allah'a ibadet edecek bir topluluk kalmayacağından" bahsediyordu. Mehmet Akif aynı şeyi milletimiz için düşünür. Zira ona göre, Çanakkale ve Millî Mücâdele'de bu milletin mağlûbiyeti de İslâm milletinin izmihlâli mânasına gelecektir.

Bütün bunlardan sonra, millet, kavim, ümmet kavramlarını yerli yerinde kullanmak kaydıyla Mehmet Akif'in duruşunu nasıl tespit edebiliriz? Mehmet Akif'in kavmiyetçiliğe şiddetle karşı olduğu açıktır. Öte yandan o İslâm'ın ve millet-i İbrâhim'in ittihat ve selâmetini milletimize bağlı gören milliyetçi bir şair,

⁶¹ Parlayan yıldız.

⁶² Mehmet Akif Ersoy, "Süleymaniye Kürsüsünde", *Safahat*, s. 183.

⁶³ Mehmet Akif Ersoy, "Hakkın Sesleri", *Safahat*, s. 199.

⁶⁴ Mehmet Akif Ersoy, "Süleymaniye Kürsüsünde", *Safahat*, s. 194.

⁶⁵ Mehmet Akif Ersoy, "Âsım", *Safahat*, s. 441.

fikir ve eylem adamıdır. Memleketin selâmetini Müslüman unsurların İslâm bağıyla, gayrimüslimlerin de vatandaşlık bağıyla, birlik meydana getirmelerinde görüyordu. Kavmiyet fikrinin bizi inhilâle sürükleyeceği kanaatindeydi.⁶⁶

Öte yandan Mehmet Akif'in milliyetçiliği bugün daha ziyade anlaşıldığı şekilde "nationalizm" olmadığı gibi ümmetçilik de değildir. O bir makalesinde şöyle yazar: "Ama biz ne yapacaktık? Bütün müslümanları tevhit ile azîm, cesîm bir müslüman hükümeti teşkili mi? Hayır!"⁶⁷ Bilhassa "Balkan ve I. Dünya Harpleri'nden sonra onun vatan ve millet kavramında ister istemez bir daralma görülmüştür."⁶⁸

Ecnebi bayrakları altında Türk yurduna ve kendi dindaşlarına saldıran esir müslümanların şuarsuzluğu Mehmet Akif'te başlayan bu değişikliğin sebebi olmuş, onda gözyaşlarıyla birlikte milli/muşahhas vatan ile ideal mücerret/vatan veya millet ile ümmet mefhumlarının yekdiğerinden ayrılmasına ve her hâlükârda ilkinin tebârüz etmesine vesile olmuştur. *Çanakkale'si*, *Bülbül'ü* ve diğer şiirleri bunun en kuvvetli misalleridir.⁶⁹

Mehmet Akif'in duruşu, daha çok vatan ve İslâm esaslı, kuvvetini tarihten alan ve Osmanlı Devleti'nin o zamanki durumuna göre şekillenen, -kavmiyet değil- millet mânasında bir Türk ya da İslâm milliyetçiliği idi. Zira o bütün ümmetin değil, imparatorluk dahilinde ve geleceğini bu vatana ve millete bağlı gören müslüman unsurların beraberliğini öngörüyordu. Fakat ümmetin geri kalanı dahil, bir bütün olarak İslâm ümmetinin selâmetinin de bu vatan ve milletin selâmetine ve birliğine bağlı olduğu kanaatindeydi. Ancak Mehmet Akif İslâm milletinin âdeti omurgası olarak gördüğü ve tarihî bir realite olan Türk milleti'nin ve vatanının selâmetini ikinci plana atan mücerret bir ümmetçilik davasını gerçekçi bulmuyordu. Hasan Basri Çantay'ın şu ifadeleri de herhalde bu bağlamda değerlendirilebilir: "Evet, ona tam bir İslâm şairi diyebiliriz. Kuvvetli,

⁶⁶ Faruk Kadri Timurtaş, *Mehmet Akif ve Cerniyetimiz*, Ankara 1987, s. 54.

⁶⁷ Mehmet Akif Ersoy, *Sebilürreşâd*, IX, sayı 230, s. 375.

⁶⁸ A. Faruk Kılıç, *Milli Yürek Mehmet Akif Ersoy'un Din ve Toplum Anlayışı*, İstanbul 2008, s. 180.

⁶⁹ Esat Adil Müstecablıoğlu, *a.g.e.*, s. 24-25.

imanlı, ateşli bir İslâm şairi, fakat Türk daima başta olmak şartıyla. Dört lisani edebiyatıyla bilen Mehmet Akif, Türk olarak yazdı, Türk olarak düşündü, Türk olarak yaşadı ve nihayet Türk olarak öldü.⁷⁰

Nurettin Topçu’nun da işaret ettiği üzere, dinî irade ile millî irade hiçbir kitapta ve hiçbir dimağda görülmemiş şekilde Mehmet Akif’te birleştirilmiştir. Zira milliyetçi denince dine karşı veya yabancı olan kavmiyetçi/ırkçı bir tip, İslâmcı ve müslüman denince de milliyeti tanımayan dinci, hurafeci ve vatansız bir tip akla gelirdi.⁷¹ Ruhlarımızı bir hezeyanın sonucu olan bu safsatadan kurtaran Mehmet Akif’tir. Türk’ün Müslümanlık’tan, milliyetçiliğimizin İslâm’dan ayırlamayacağını bize öğreten o oldu. 20. asırda yıkılma tehlikesiyle karşılaşan milliyetçiliğimizin bekçisi, sahibi, havârisi odur. “Âsım”daki muhteşem din ve millet sentezinin ulaştığı bu kemal, milliyetçilik davamıza gerçek şuurunu getirdi. Şu halde Mehmet Akif’te milliyetçilik, kaynağını İslâm’da bulan, ilhamını Kur’ân’dan alan, tarih ve vatan şuurundan asla ayrılmayan bir anlayıştır. O, Ziya Gökalp’in, ruhu tekmeleyen Anadolu’nun gerçeklerinden gafil, cemiyeti tanrılaştıran ve kutsallaştıran, ferdî şahsiyeti yıkan milliyetçilik davasının karşısına Allah’ın eli halinde çıkmıştır.⁷²

Sonuç

Hakikatte milliyetçi olmayan bir müslüman tasavvur etmek mümkün değilken bugün geldiğimiz noktada daha ziyade “nasyonalizm”in müterâdifi olarak kullanılan “milliyetçilik” kavramı, kavmiyetçilik ve ırkçılık gibi dinimizce redde-

⁷⁰ Bkz. Ahmet Kabaklı, *Mehmet Akif*, İstanbul 2008, s. 9.

⁷¹ Maalesef kanaatimizce bu tespit günümüz için de ziyadesiyle geçerlidir,

⁷² Bkz. Nurettin Topçu, *a.g.e.*, s. 55. Mehmet Akif’in Turancılık görüşünü eleştirdiği şu mısraları da zikre değerdir:

Cem’iyete bir fırka dedik, tefrika çıktı;
Sapsağlam iken milletin erkânını yıktı.
“Turan ili” nâmıyla bir efsâne edindik;
“Efsâne, fakat, gaye!” deyip az mı didindik?
Kaç yurda veda etmedik artık bu uğurda?
Elverdi gidenler, acıyın eldeki yurda! (Mehmet Akif Ersoy, “Gölgeler”, *Safahat*, s. 477).

dilen çağrışımlarla kirlendiğinden müslümanların sahiplenmediği bir kavram haline gelmiştir. Milliyetçilik yerine müslümanlara bırakılan ise çağın evrenselci ruhunu besleyen, tarihsizleştirilmiş, mevhum ve mücerret ideal bir ümmetçilik kavramıdır. Başka bir ifadeyle "milletten ümmete mi, ümmetten millete mi?" sorusunun kanaatimce doğru cevabı "milletten ümmete" şeklinde olmalıdır. Oysa modern dönemde İslâmcılık düşüncesinin yaklaşımı muşahhas milleti feda etme pahasına, tarihsizleştirilerek idealize edilmiş mücerret bir ümmetten yana olmuştur.

Yaşadığı tarihî vasatta Mehmet Akif'e göre İbrâhim milletin omurgası İslâm'ın son yurdu ve son umudu bu millettir. Mehmet Akif'in milletimizi İbrâhim milletin omurgası, İslâm'ın son yurdu ve son umudu olarak tasvir etmesi kanaatimce -şuuruna erdiğimiz takdirde- günümüz tarihî şartlarında da ehemmiyetinden hiçbir şey kaybetmiş değildir. Daha somut bir ifadeyle, yaşadığımız tarihî vasatta, bir vatan olarak Türkiye ve bir millet olarak Türk milletin selâmetini ikinci plana atarak, İslâm ümmetinin ya da İslâm dünyasının lehine bir tavırdan bahis açılmayacağı kanaatindeyim.

Günümüzde birçok dindar insanın bile sahiplenmekte beis görmediği Tefvik Fikret'te ifadesini bulduğu şekilde, "yeryüzü vatanım insanlık milletim" noktasına kadar varan İslâm'dan bağımsız evrensel bir vatan ve millet anlayışı kanaatimce hakikatte bir gerçekliği olmaması bakımından bir vehim, İslâm'ın klasik tarih görüşü açısından ise bir sapmadır. İtikadî açıdan meseleye bakıldığında, müslümanın varolduğu tarihî vasatta, İbrâhim milletin izini takip etme ve bu millîte mensup olanların sözünün geçtiği "yer" mânasında bir vatan davasına sahip olmadan da iman sahibi olabileceği fikri, tarihsizleşmiş modern bireye özgü bir gaflet olarak değerlendirilebilir.

Kur'ân-ı Kerim, Hz. Âdem'den itibaren hemen her çağda, Allah indinde Hak din olan İslâm'ın tarihteki izi olarak görülebilecek İbrâhim milletin yolunu tarif etmiş ve diğerlerinden tefrik ederek tebârüz ettirmiştir. Son peygamberin risâletinden sonra da Hz. Muhammed'e ve kendisine vahyolunan ilâhî mesaja

iman etmeyi İbrâhim milleti üzere olmanın ölçüsü kılmıştır.⁷³ Öte yandan aslında iyi düşünüldüğünde Hz. Peygamber'in yirmi üç yıllık tevhit mücadelesinin aynı zamanda bir vatan ve millet mücadelesi olduğu görülecektir. Müslümanlar modern zamanlara kadar bu tarih şuuruyla varolagelmışlerdir.

Kanaatimce müslüman olarak tarih şuuruyla baktığımızda hâlihazırda vatanımızın ve milletimizin isminde bir yanlışlık yoktur. Yahya Kemal'in de işaret ettiği üzere, tarihî vetirede vatan ve milletin ismi değişmiş, lâkin bir vaka olarak müsemma hep aynı kalmıştır. "Millet-i İbrâhim" veya Osmanlı da "memâlik-i mahrûse-i şâhâne" ve müslüman tebaaya karşılık gelen "millet-i hâkime" derken maksat ne idiye bugün de, Türkiye ve Türk milleti odur.⁷⁴

Memleketimizin bütün müslüman unsurları olarak, vatanımızın ve millet oluşumuzun tarihî şuuruna eremediğimiz takdirde kanaatimce, milletimiz bir yana, anâsırımızın dahi geleceği tartışmalı hale gelecektir. İşte o zaman Mehmet Akif'in ifadeleriyle "birkaç hayme halkından", asırlar içinde ceddimizin "cânı cânânı bütün varını" ortaya koyarak olgunlaştırdığı "dünyayı lerzân eylemiş" ya da "dünyaya milliyet nedir öğretmiş" o milletten, iptidâi yerimize dahi rücû etme imkânından mahrum kalabiliriz.

⁷³ "Hakikat şu ki, İbrâhim'e insanların en yakını, herhalde (zamanında) ona tâbi olanlarla şu Peygamber ve (ona) iman edenlerdir. Allah, o iman edenlerin yâri (yardımcısı) dır" (Âl-i İmrân 3/68) âyeti bu hususa işaret eden âyetlerden sadece biridir.

⁷⁴ Bkz. Ahmet Süheyl Ünver (Derleyen), *Yahya Kemal'in Dünyası*. İstanbul 1980, s. 91.

Kaynakça

Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ ve müzilü'l-ilbas ammâ iştehere mine'l-ehâdis alâ elsineti'n-nâs*, Beyrut 1932.

Cürcânî, *et-Ta'rifât*, Beyrut 1983.

Çalışkan, İsmail, *Kur'an'da Din Kavramı*, Ankara 2002.

Ersoy, M. Akif, *Düzyazılar, Makaleler, Tefsirler, Vaazlar*, haz. A. Vahap Akbaş, İstanbul 2010.

Ersoy, M. Akif, *Safahat*, haz. M. Ertuğurul Düzdağ, İstanbul 1999.

Ersoy, M. Akif, *Sebilürreşâd*, IX, sayı 230.

Kara, İsmail, *Din ile Modernleşme Arasında*, İstanbul 2003.

Kılıç, Ahmet Faruk, *Milli Yürek Mehmet Akif Ersoy'un Din ve Toplum Anlayışı*, İstanbul 2008.

Lewis, Geoffrey, *Trajik Başarı, Türk Dil Roformu*, İstanbul 2007.

Müstecablıoğlu, Esat Adil, *Mehmet Akif: Ferdi ve İctimai Karakteri, Vatanperverliği, Milliyetçiliği, Şairliği*, y.y. 1937.

Nazif, Süleyman, *Batarya ile Ateş*, İstanbul 1335.

Nazif, Süleyman, *Mehmet Akif*, İstanbul 1971.

Özcan, Azmi, "Milliyetçilik", *DİA*, XXX.

Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garibi'l-Kur'an*, Beyrut 2005.

Şentürk, Recep - Canatan, Kadir, "İrkçilik", *DİA*, c. XIX.

Timurtaş, Faruk Kadri, *Mehmet Akif ve Cemiyetimiz*, Ankara 1987.

Topçu, Nurettin, *Mehmet Akif*, İstanbul 1970.

Ülken, Hilmi Ziya, *Millet ve Tarih Şuuru*, İstanbul 2013.

Ünver, Ahmet Süheyl (derleyen), *Yahya Kemal'in Dünyası*, İstanbul 1980.